पुस्तकांची गंगा आली अंगणी..

शुभदा पटवर्धन ,रविवार, २ जानेवारी २०११
shubhadey@gmail.com

बुकगंगा डॉट कॉम या संकेतस्थळावर एका क्लिकसरशी घरबसल्या पुस्तकं मिळवण्याची सोय होणार आहे. अर्थात या संकेतस्थळाचं एवढं माफक आणि मर्यादित उद्दिष्ट नक्कीच नाही. पुस्तक विक्रीबरोबरच दस्तावेजीकरण, संदर्भ, विषयवार नोंदी, अतिरिक्त साहित्याची जोड असे अनेक महत्वाकांक्षी उपक्रम या संकेतस्थळाच्या भविष्यकालीन योजनांमध्ये समाविष्ट आहेत.

वाचन संस्कृती कमी होते आहे..

टीव्हीच्या अधीन झालेले लोक पुस्तकांकडे पाठ फिरवताहेत..

पुस्तकं सोडाच, पण लोकांना साधा रोजचा पेपर वाचायला वेळ मिळत नाही..

वाचन संस्कृती तग धरणार की संपणार?

या आणि अशा चर्चा रोज विविध माध्यमातून ऐकायला मिळतात आणि एकंदरीतच वाचन संस्कृतीबद्दल एक प्रकारचं निराशाजनक चित्र निर्माण होतय. तर दुसरीकडे प्रसिद्ध होणाऱ्या पुस्तकांची संख्या मोठय़ा प्रमाणावर वाढताना दिसते आहे. यातील सुमार दर्जाची पुस्तकं वगळता उरलेल्या पुस्तकांमध्ये कौतुकास्पद विषय वैविध्य दिसून येतं. एके काळी कथा आणि कादंबऱ्यांच्या मर्यादित चौकटीत अडकून पडलेल्या विषयांनी या चौकटीपलीकडच्या विश्वात मुक्त संचार सुरू केला आहे आणि ज्या विषयांना हात घालण्याचं धाडस पूर्वी कुणी केलं नसतं असे विषय बिनदिक्कतपणे पुस्तकांच्या रूपात वाचकांच्या भेटीला येत आहेत आणि मराठी साहित्यविश्व समृद्ध होत चाललं आहे. आज ग्रंथ प्रदर्शनांची संख्याही वाढते आहे आणि या प्रदर्शनांना भेट देऊन पुस्तकं खरेदी करणाऱ्या वाचकांची संख्याही उत्साह वाढवणारी आहे. मराठी साहित्य विश्वातील या घडामोडींची दखल इंटरनेटसारख्या सशक्त आणि तरूणाईच्या माध्यमानं घेतली नाही तरच नवल. त्यामुळे ई - बुक्स, ई - मॅगॅझिन्स, ई - पेपर, ई - चळवळी, ई - कट्टे.. अशा अनेक ई - अॅक्टीव्हीटिजना उधाण आलंय. यातच आता भर पडली आहे ती बुकगंगा या ऑनलाईन बुक स्टोअरची. आजपर्यंत नेटवरून पुस्तकं खरेदी करायची सोय उपलब्ध करून दिली होती ती अॅमॅझॉन डॉट कॉमनं. ’तिळा तिळा दार उघड’ म्हणताक्षणी पुस्तकांच्या अनोख्या दुनियेतला खजिना आपल्यासमोर ठेवणाऱ्या या संकेतस्थळाचे अनेक पुस्तकवेडे भक्त आहेत. पण या संकेतस्थळावर फक्त इंग्लिश पुस्तकं मिळू शकतात, तेव्हा जर मराठी पुस्तकं हवी असतील तर वाचकांनी कुठं जायचं? इतके दिवस हा प्रश्न अनुत्तरीत होता. पण मंदार जोगळेकर यांनी बुकगंगा डॉट कॉमच्या रूपात त्याचं उत्तर दिलं आहे. इंग्लिशप्रमाणेच एका क्लिकसरशी घरबसल्या पुस्तकं मिळवण्याची सोय या संकेतस्थळामुळे होणार आहे. अर्थात एवढं माफक आणि मर्यादित उद्दिष्ट नक्कीच नाही. पुस्तक विक्रीबरोबरच दस्तावेजीकरण, संदर्भ, विषयवार नोंदी, अतिरिक्त साहित्याची जोड असे अनेक महत्वाकांक्षी उपक्रम या संकेतस्थळाच्या भविष्यकालीन योजनांमध्ये समाविष्ट आहेत. नुकतेच ऑगस्टमध्ये हे संकेतस्थळ सुरू झालं असलं तरी २५,००० पुस्तके उपलब्ध करून दिलेली अहेत. याशिवाय दिवाळी अंक हाही मराठी रसिकाचा एक हळवा कोपरा. लायब्ररीतून दिवाळी अंक आणायचे आणि वाचायचे ही वर्षानुवर्षांची परंपरा. दिवाळीच्या सुमारास ही उलाढाल मोठय़ा प्रमाणावर चालते. हे भारतात शक्य आहे, पण भारताबाहेर राहणाऱ्या रसिकांना या आनंदापासून वंचितच राहावं लागतं.

कारण दिवाळी अंक काय किंवा पुस्तकं काय भारतातल्या भारतात सुद्धा मिळणं कठीण जातं तिथं भारताबाहेर तर आणखीनच अवघड. कारण त्यासाठी आवश्यक ते नेटवा`कग नसतं, किंवा आ`थक गणित जमत नाही, अशा अनेक कारणांमुळे ही सोय दुरापास्तच असते. त्यामुळे मनात असूनही अनेकांना मराठी साहित्यापासून दूरच राहावं लागतं. त्यातून मराठी कक्षेच्या बाहेर गेल्यानंतर मराठी शब्द, साहित्य याच्याबद्दल मन अधिकच हळवं होतं आणि अशा वेळेला ती गोष्ट न मिळणं अधिकच त्रासदायक होतं. मंदार जोगळेकर स्वत: अमेरिकेत राहात असल्यामुळे या गोष्टीची त्यांना चांगलीच कल्पना आहे. त्यामुळे अ्ॅमॅझॉन डॉट कॉमच्या धर्तीवर मराठी पुस्तकंही जगाच्या पाठीवर कुठेही असलेल्या वाचकांना ई - बुक्स मिळावीत यासाठी त्यांचे प्रयत्न सुरू झाले.

मराठी मनाला मातृभाषेतील पुस्तकांबद्दल विशेष प्रेम असल्यामुळे त्या मुद्यावर जास्त भर दिला जात असला तरी या संकेतस्थळावर फक्त मराठीच नाही तर भारतीय भाषातील पुस्तकं उपलब्ध आहेत. आज मोठय़ा प्रमाणावर ग्रंथ निर्मिती होत असते, पण प्रकाशित पुस्तकांची माहिती वाचकांपर्यंत पोचविण्याचे मार्ग मात्र त्या मानाने फरच तोकडे आहेत. वृत्तपत्रातील जाहिराती, परीक्षणं वगरे पारंपरिक माध्यमांना सध्या ग्रंथप्रदर्शनांची जोड मिळते आहे. याशिवाय बुक शॉप्स ही संकल्पनाही बऱ्यापकी मूळ धरते आहे. तरीही साक्षेपी वाचकाचं समाधान होत नाही, कारण या माध्यमातून पुस्तक खरेदीसाठी आवश्यक ते मार्गदर्शन यातून होत नाही. अशा वेळेला आधुनिक तंत्रज्ञान मदतीला येऊ शकतं. कारण या माध्यमाला जागेची कमतरता नाही. इथं लाखो - करोडो पुस्तकं सामावली जाऊ शकतात. एखाद्या पुस्तकाच्या केवळ नावावरून किंवा ब्लर्ब वाचून त्या पुस्तकाबद्दलची कल्पना येत नाही. प्रदर्शनांमधून पुस्तकं चाळून बघता येतात. त्यामुळे अनेकांनी प्रदर्शनांना चांगला प्रतिसाद दिला. वाचकांच्या नेमक्या याच मानसिकतेचा फायदा घेत मंदारनी या संकेतस्थळावर प्रिव्ह्यूची सोय करून दिली आहे. या प्रिव्ह्यूमध्ये वाचकाला या पुस्तकाबद्दल वाचायला मिळतं, तेही शांतपणे. पुस्तकांच्या दुकानात किंवा ग्रंथ प्रदर्शनात असा शांतपणा मिळू शकत नाही. वरवर एखादी नजर टाकत घाईघाईनं निर्णय घ्यावा लागतो. पण बुकगंगावर तुम्ही शांतपणे, परत परत वाचून पुस्तक खरेदी करायचं का नाही ते ठरवू शकता. ही सोय अॅमॅझॉन डॉट कॉमवर पण नाही. याशिवाय हे संकेतस्थळ जास्तीत जास्त माहितीपूर्ण व्हावं, पुस्तकांच्या खरेदी - विक्रीच्या व्यवहारापलीकडेही या संकेतस्थळाची व्यापकता राहावी म्हणून प्रयत्नशील असणाऱ्या मंदारने यात अवांतर आणि अतिरिक्त माहिती देण्याचाही प्रयत्न केला आहे. उदा. पुलंची पुस्तकं बघताना पुलंची ग्रंथसंपदा, त्यांच्या कार्यक्रमांच्या ऑडिओ-व्हिज्युअल क्लीप्स, त्यांचे चित्रपट, चित्रपटातली गाणी असं विविध प्रकारचं साहित्य उपलब्ध असेल. थोडक्यात हे संकेतस्थळ संदर्भासाठीही उपयोगी पडू शकेल. अशा प्रकारच्या दस्तावेजीकरणाची अतिशय गरज आहे. याशिवाय या संकेतस्थळाचे आणखी एक वैशिष्टय़ म्हणजे एखाद्या पुस्तकातील काही कविता किंवा निवडक भाग खुद्द लेखकाच्या आवाजात ऐकायला मिळेल.

या संकेतस्थळाची माहिती घेत असताना सृजनशीलता आणि प्रगत तंत्रज्ञान यांची सांगड घातल्यामुळे काय परिणाम साधता येतो यात आपण गुंगत जात असलो तरी याच माध्यमामुळे पायरसीलाही पाय फुटले, ही गोष्ट नजरेआड करता येत नाही. पण काळजीचं कारण नाही, कारण यात पायरसीचा पुरता बंदोबस्त करण्यात आला आहे. बुकगंगा डॉट कॉमवर ई - बुक खरेदी केल्यानंतर वाचकाला एक डाऊन लोड कोड दिला जाईल. या कोडचा उपयोग करून पुस्तक वाचता येईल. हा कोड आपण ज्या कॉम्पुटरवर डाऊनलोड केलेला असेल, फक्त त्याच कॉम्प्युटरवर पुस्तक वाचता येईल. ई -बुक्स सर्वसाधारणपणे पीडीएफ फाईलच्या स्वरूपात प्रसिद्ध होतात. त्यामुळे ती कुठल्याही कॉम्प्युटरवर

वाचता येतात. पण बुकगंगा वरून डाऊनलोड केलेली पुस्तकं फक्त एकाच कॉम्प्युटरवर वाचता येतील. तसच हा कोड ट्रान्स्फरेबल नाही. आज एक अशी पद्धत आहे की साध्या पेन ड्राईव्हवरून डेटा सहजी ट्रान्सफर केला जातो. तेही या इथं शक्य नाही. कारण पुस्तक ट्रान्सफर होऊच शकत नाही. मग कोड नंबर देऊन ते साध्य करता येईल. पण असं करण्याचा प्रयत्न अंगाशी येऊ शकतो, कारण कोड दुसऱ्या कोणालाही दिला की तो मूळ कॉम्प्युटरवरून गायब होईल. या सिक्युरीटी मेजर्समुळे पायरसीला आळा बसेल. तसेच या ई - बुकच्या िपट्र्सही काढता येणार नाहीत. ई - बुक्सच्या बाबतीत पिंट्रिंगचा, वितरणाचा खर्च नसल्यानं किंमतीही कमी असतील. त्यामुळे कमी बजेटमध्ये जास्त पुस्तके खरेदी करता येतील. आज पुस्तकं खरेदी करण्याची आवड असणारे, घरात लायब्ररी असण्याची स्वप्न बघणारे अनेक जण आहेत. पण पुस्तकं घेऊन ती ठेवायची कुठे हा प्रश्न अनेकांना भेडसावत असतो. जागेचे वाढलेले भाव बघता या प्रश्नाची तीव्रता सामान्य माणसाला जास्तच जाणवणार आहे यात शंका नाही. त्याला ई - बुक्सच्या लायब्ररीच्या पर्यायाचा विचार करायला हरकत नाही. याशिवाय आणखी एक महत्वाचा मुद्दा म्हणजे हे संकेतस्थळ पुस्तकं प्रकशित करण्यासही मदत करेल. आज लेखक जास्त आणि प्रकाशन संस्था जास्त असा प्रकार आहे. त्यामुळे पुस्तकं प्रकाशित करण्यासाठी प्रकाशन संस्था मिळत नाहीत. प्रकाशन संस्थांचाही नाईलाज असतो. या पाश्र्वभूमीवर बुकगंगावर ई -बुक प्रकाशित करण्याचा पर्याय उपयुक्त ठरू शकतो. लायब्ररीत जशी पुस्तकं शास्त्रशुद्ध पद्धतीनं ठेवलेली असतात, तेच निकष बुकगंगावरही लावले जातील. त्यामुळे वाचकाला पुस्तकांच्या, लेखकाच्या, प्रकाशकांच्या नावानं पुस्तकं शोधता येतील. पुस्तकांची विषयवार सूची करण्याचाही प्रयत्न आहे. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या वेगवेगळ्या माध्यमांना हाताशी धरण्याचं कसब मंदारचं कसब वाखाणण्याजोगं आहे. अॅॅपल कंपनीच्या आय पॅडनं लोकांना कसं वेडं केलं आहे, याचा प्रत्यय आय पॅडच्या लॉन्चच्या वेळी सगळ्यांनी घेतला होता. तरूणाईच्या मनावर गारूड करणाऱ्या या माध्यमाचा वापर करून मंदारनं तरूणाईपर्यंत पोचण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यासाठी अॅपल कंपनीबरोबर टायअप केला आणि आज अॅपल कंपनीच्या आय पॅडवर पुस्तकं वाचण्याची सुविधा बुकगंगा रीडर सॉफ्टवेअरच्या माध्यमातून उपलब्ध करून दिली आहे. आय पॅडचा आकार आटोपशीर असल्यामुळं आय पॅडवर पुस्तकं वाचणं हे आपल्या नेहेमीच्या पुस्तकवाचनाइतकाच आनंद मिळवून देऊ शकतं.

पण आज चाळिशी - पन्नाशीच्या घरात असणाऱ्या वाचकाला अजूनही प्रत्यक्ष हातात पुस्तक धरून वाचण्याचा पारंपरिक मार्गच पचनी पडतो. नव्या कोऱ्या पुस्तकाचा वास धुंद करतो. त्यामुळे त्या पिढीला ई - बुक्सचा पर्याय फारसा मानवणारा नसला तरी तरूण पिढीनं ई - बुक्सना केव्हाच स्विकृती दिली आहे. कॉम्प्युटरच काय पण मोबाईलवरही पेपर आणि पुस्तकं वाचणारी ही पिढी वाचन संस्कृतीच्या विश्वात क्रांती घडवते आहे. वाचन संस्कृती कमी होते आहे असं म्हणण्यापेक्षा वाचनाची माध्यमं बदलत आहेत असं म्हणणं अधिक संयुक्तिक ठरेल. तरूण पिढी वाचत नाही म्हणण्यापेक्षा त्यांच्या पिढीला मानवणाऱ्या माध्यमातूनच त्यांच्यापर्यंत पोचायचा केलेला प्रयत्न अधिक परिणामकारक होतो आहे. वाचनाच्या पारंपरिक पद्धतीचा आग्रह धरण्याऐवजी आधुनिक तंत्रज्ञानातून तरूण पिढीला वाचनाची गोडी लावता येत असेल तर त्यात गर काहीच नाही आणि तोच प्रयत्न या पिढीचे प्रतिनिधित्व करणारे, तरूणाईची नस ओळखणारे मंदार जोगळेकर करत आहेत.